

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2017. – Т. 35-36. – С. 182-191

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2017. – Volume. 35-36. – pp. 182-191

УДК: 061.2(=161.2)(438) «1990/2003»:341.43(=161.2)»1943

© Роман Дрозд¹

Питання Акції «Вісла» в діяльності Об'єднання лемків у Польщі 1990-2003 роках

Після червневих виборів 1989 р., змінився суспільно-політичний устрій Польщі, українська меншина започаткувала старання щодо засудження сеймом акції «Вісла» та ліквідації її наслідків. Ініціатива виходила від Об'єднання лемків у Польщі.

Ключові слова

Українська меншина, акція «Вісла», Об'єднання лемків у Польщі.

Kwestia akcji «Wisła» w działalności Zjednoczenia Łemków w Polsce w latach 1990-2003

Po wyborach czerwcowych 1989 r., a następnie zmiany ustroju w Polsce mniejszość ukraińska w Polsce podjęła starania mające na celu potępienie przez sejm Polski akcji «Wisła» oraz likwidacji jej następstw. Przewodziły temu Związek Ukraińców w Polsce oraz Zjednoczenie Łemków w Polsce. Ta ostatnia organizacja kładła silny nacisk na zwrot, przejętego przez państwo polskie, mienia deportowanej ludności ukraińskiej. Starania obu organizacji doprowadziły do potępienia akcji «Wisła» przez senat Polski oraz wypłacenia specjalnych ręt byłym więźniom obozu w Jaworznie. Niepowodzeniem zakończyły się starania potępienia akcji «Wisła» przez sejm Polski oraz zwrot mienia wysiedlonym rodzinom ukraińskim.

Słowa kluczowe

Mniejszość ukraińska, akcja «Wisła», Zjednoczenie Łemków w Polsce.

The issue of akcja 'Wisła' in the activities of the association of Lemkos in Poland (OLP) throughout 1990-2003

After the memorable elections of June 1989, Poland underwent crucial changes that essentially changed the socio-political structure of Poland. Due largely to these shifts and transformation, the Ukrainian minority began to seek the condemnation by the Sejm of the Vistula operation and the elimination of its consequences. Importantly, the Association of Lemkos in Poland (OLP) initiated the idea.

Keywords

Ukrainian minority, Operation Vistula (Polish: Akcja 'Wisła').

Перемога табору «Солідарності» у червневих виборах 1989 року в Польщі викликала величезний суспільний ентузіазм, який дозволяв з однієї сторони, проведення дуже важких системних реформ, а з другої – давав віру у поліпшення умов життя кожного громадянина у вільній країні. Результат тих виборів українське населення сприйняло з надією на зміни. Представник лемківської спільноти українців д-р Володимир Мокрий отримав парламентський мандат від імені Громадянського комітету що діяв при Леху Валенсі. Повіяло надією не тільки на краще життя, але також на реалізацію представлених раніше вимог і на поліпшення свого національного буття. 21 листопада 1989 року група мешканців Лемківщини направила петицію до Сенатського Комітету з питань верховенства права та прав людини, в якій, домагалась, між іншим, скасування декрету від 27 липня 1949 року що мало уможливити вільне повернення на рідні землі та повернення майна, яке конфіскувала держава². Новостворений Лемківський

¹ Проф. д-р габ., Академія Поморська у Слупську, Польща, Email: drozdroman@o2.pl

² Archiwum Zjednoczenia Łemków (AZŁ), ZG ZŁ, Pismo grupy mieszkańców Łemkowszczyzny do Senackiej Komisji Praworządności i Praw Człowieka w sprawie położenia ludności ukraińskiej z 21 listopada 1989 r.

Комітет 5 квітня 1990 року направив листа до Парламенту, в якому вимагав: визнати протиправним переселення українців в рамках Акції «Вісла»; скасувати декрет від 27 липня 1949 р.; повернути власність, що конфіскувала держава; дозволити бажаючим повернутися на батьківщину та допомогти їм облаштуватися³.

У грудні 1990 р. Замість Лемківського Комітету постає Об'єднання Лемків у Польщі (ОЛ). Заснування цієї організації впливало з потреби консолідації лемківського населення, що ототожнювало себе з українським народом а також з потреби надати відповідної організаційної форми і репрезентації її як на державному так і міжнародному рівні. Організація була також відповідно на засновану у 1989 році Стоварішиння Лемків (СЛ) у Польщі, яка стояла на позиції відокремлення лемків від українського народу.

Діяльність лемківських активістів проходила паралельно з діяльністю всієї української громади в Польщі. 24-25 лютого 1990 року відбувся позачерговий з'їзд у Варшаві, де Українське Суспільно-Культурне Товариство, яке діяло з 1956 року, було перетворено в Об'єднання Українців у Польщі (ОУВП). Реально це було покликання нової української організації. Підтверджує це факт участі у цьому з'їзді широкого спектру українців, що проживають у Польщі, прийняття цілковито нового Статуту а також прийняття програмної декларації. У цьому документі визнано українську тотожність найвищим добром і основу всіх дій, а виходячи з позиції громадянських свобод, декларовано буття «партнерською організацією для державної влади, для України, для української діаспори у світі»⁴. Конгрес направив у Сейм Республіки Польща два листи, в яких були положення про Акцію «Вісла». У першому з них стосовно ситуації української меншини в Польщі записано слова про необхідність «ліквідації правових наслідків дій акції Вісла та потребу компенсувати несправедливість, яка була здійснена стосовно українців», визнати незаконним декрет від 5 вересня 1947 року про приєднання державою майна осіб, переселених до СРСР та декрет від 27 липня 1949 р. про придбання державою майна депортованих українських сімей⁵. У свою чергу, другий лист був повністю присвячений Акції «Вісла». Передбачалося, що для повного розуміння і примирення між поляками і українцями необхідно «засудити депортаційну операцію «Вісла», внаслідок якої відносно українського населення застосовано колективну відповідальність і депортовано з південно-східної території Польщі». Мотивовано, що «визнання рішення тодішнього уряду Польщі, яке було грубим порушенням гуманітарних принципів співіснування, за несумісне з юридичними, як внутрішніми, так і міжнародними стандартами, було б проявом розуміння нанесених українцям кривд і наріжним каменем у формуванні нових, сумісних, основаних на принципах рівності, братніх відносин. Це також сприяло б ідеї польсько-українського зближення. У зв'язку з тим, що злочинні дії відносно національної політики стосовно українців були стимульовані сталінською концепцією, то в процесі десталінізації суспільного життя вони повинні бути відображені в формі осуду і повної реабілітації жертв з усіма відповідними наслідками у сфері моральній, соціальній, матеріальній і політичній»⁶. Слід підкреслити, що дії цих двох організацій, тобто, Об'єднання Українців у Польщі та Об'єднання Лемків у питанні Акції «Вісла» доповнюють одна одну та були і є, дуже часто, разом скоординовані для досягнення поставленої мети.

Реалізовані в цьому напрямку заходи, у тому числі, завдяки особам, що сприяють польсько-українському примиренню, спричинилися до того, що 3 серпня 1990 року Сенат РП прийняв резолюцію, яка засуджує Акцію «Вісла», «в якій використано – притаманний для тоталітарних систем – принцип колективної відповідальності»⁷. З моральної точки зору, це означало, що нові демократичні польські еліти, на відміну від посткомуністичного табору, є за нормалізацію польсько-українських відносин і відшкодування збитків, але з юридичної точки

³ AZŁ, ZG ZŁ, Pismo Komitetu Łemkowskiego do Sejmu RP z postulatami społeczności ukraińskiej z Łemkowszczyzny z 5 kwietnia 1990 r.

⁴ I Zjazd Objednannia ukrajinciw u Polsce (Warszawa, 24-25 lutoho 1990). Dokumenty, upor. B. Maciejewycz, dok. 1. Prohramna deklaracja, Warszawa 1990, s. 9-11.

⁵ AZUwP, Zarząd Główny ZUwP (zespół nieuporządkowany), Pismo I zjazdu ZUwP do Sejmu Rzeczpospolitej Polskiej w sprawie położenia mniejszości ukraińskiej z 25 lutego 1990 r.

⁶ Tamże, Pismo I Zjazdu ZUwP do Sejmu RP sprawie likwidacji skutków akcji „Wisła” z 25 lutego 1990 r.

⁷ Związek Ukraińców w Polsce w dokumentach z lat 1990-2005, opr. R. Drodz, dok. 6, Uchwałą senatu RP potępijąca akcję „Wisła” z 3 sierpnia 1990, Warszawa 2010, s. 21.

зору це рішення не призвело до зміни статус-кво. Потрібен був відповідний закон, але тодішня парламентська більшість була проти. Комісія у справах національних і етнічних меншин Сейму РП підготували кілька проектів резолюцій, які засуджували Акцію «Вісла», але були відхилені парламентом⁸. Побуває думка, що Сенат своїм рішенням морально засудив Акцію «Вісла» і, отже, немає необхідності засуджувати її парламентом і приймати спеціальні закони, що дозволять повернення українського населення, тому що кожен громадянин має право проживати в будь-якій частині країни⁹.

Надії українського населення на реалізацію постулатів збіглися з проголошенням незалежності України, яка була з ентузіазмом прийнята українським населенням. Тепер українці ставали не тільки рівноправними громадянами, але й рівноправною нацією. Висловлювано надію, що українська держава допоможе їм зберегти свою ідентичність, допоможе в роботі і надасть підтримку в домаганні осуду Акції «Вісла» і виправленні завданих кривд. Крім того, той факт, що Польща була першою країною в світі, яка визнала незалежність України, дала українцям надію на більш доброзичливий підхід для реалізації представлених питань.

7 грудня 1991 року Об'єднання Лемків направила відкритого листа про становище української громади до президента Леха Валенси, спікера парламенту Веслава Хшановського і прем'єра-міністра Яна Ольшевського, в якому викладено об'єктивне осудження Акції «Вісла», законне скасування всіх декретів, розпоряджень і постанов пов'язаних з ними, виправлення кривд і повернення майна або виплати компенсації фізичним і юридичним особам¹⁰.

Відсутність відповіді зі сторони влади призвела до радикалізації позиції. Учасники X Лемківської Ватри, «найбільшого культурного заходу, організованого Об'єднання Лемків, що відбувся 24-26 липня 1992 року у Ждині, прийняли «Звернення до парламенту і уряду Третьої Польської Республіки». Учасники в категоричній формі зажадали визнати акцію «Вісла» **«незаконною, безправною і злочинною»** [в документі виділено жирним друком], яка «була запланована з цілю національної і культурної екстермінації, денаціоналізації та примусової полонізації, яка триває безперервно донині від 45 років». Також в Зверненні сказано, що «ці факти є ганьбою як для Польського Уряду, що цю акцію здійснив у 1947 році, так і наступних польських Урядів та Парламентів, які її підтверджували». Підписанти Звернення закликали до «засудження» Акції Вісла «і скасування усіх декретів, постанов і рішень, що пов'язані з нею, а також визнати в'язнів Явожна¹¹ як ветеранів та відновити всім депортованим в цій акції, або їхнім спадкоємцям, усі права на землю предків згідно реєстраційних книг і право на повернення на свої власні батьківські землі»¹². У свою чергу, Управління Відділення Об'єднання Українців у Польщі і Управління Об'єднання Лемків з Вроцлава переслали на руки прем'єрки Ганни Сухоцької заяву про положення української національної меншини, в якій вказали на необхідність визнати законом Парламенту Польщі Акцію «Вісла» за «злочинну і незаконну», скасувати декрет від 27 липня 1949 року, прийняти відповідний закон, що дозволяє українському населенню повернутися на батьківські землі а також повернути майно, що перебуває в державній власності. Також поставлено вимогу негайно повернути ліси, вважаючи цю проблему, найпростішу для вирішення в зв'язку з тим, що вони все ще є в державній власності, а існуючі земельні реєстри дозволяють точно вказати колишнього власника і розмір ділянки. «Брак вирішення цієї проблеми досі, - вказується в листі - це доказ злої волі як Урядів так і Парламенту III Республіки у вирішенні питань, пов'язаних з існуванням української

⁸ K. Fedorowicz, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999*, Poznań 2004, s. 47; patrz także: *Projekty uchwały sejmowej potępiającej akcję „Wisła” [w:] Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku*. Pod red. W. Mokrego, Kraków 1997, s. 253-256.

⁹ K. Fedorowicz, *Ukraina w polskiej polityce...*, s. 60.

¹⁰ AZŁ, ZG ZŁ. List otwarty do prezydenta Lecha Wałęsy, marszałka Sejmu Wiesława Chrzanowskiego i premiera Jana Olszewskiego w sprawie położenia społeczności ukraińskiej z 7 grudnia 1991 r.

¹¹ Centralny Obóz Pracy w Jaworznie, a dokładnie podobóz ukraiński, został utworzony w kwietniu 1947 r. Osadzono tam bezprawnie ponad 3,8 tys. osób, których podejrzewano o związki z UPA. W wyniku tortur psychicznych i fizycznych życie straciło tam co najmniej 162 osoby. Prokuratura Wojewódzka w Katowicach ustaliła, że na więźniach ukraińskich w tym obozie popełnione zostały zbrodnie przeciwko ludzkości. Obóz istniał do wiosny 1949 r..

¹² AZŁ, ZG ZŁ. Apel do Sejmu i Rządu III Rzeczypospolitej Polskiej uczestników X Łemkowskiej Watry. *Zdymnia' 92* z 24-26 lipca 1992 r.

національної меншини в Польщі!!»¹³. Для українських активістів ця справа виглядала дуже просто. Однак вони не усвідомлювали, що повернення лісів та іншого майна повинно охоплювати всіх польських громадян, а не тільки українців. З цієї причини не вдалося вирішити цю проблему без прийняття закону про реприватизацію. Для влади це була дуже серйозна проблема не тільки соціальна, але і фінансова. Подібним чином представлялась справа надання можливостей повернення на батьківську землю. Це було пов'язано з фінансовими питаннями, оскільки потрібно було надати допомогу на облаштування, а також з побоювання про можливі соціальні заворушення, пов'язані із поверненням українців. Крім того, проти нього була крайньо ліва та крайньо права частини польського суспільства, частина громад т.зв. кресів та деяких політиків, що поділяли їхню позицію. Для цих середовищ це означало б визнати кривди, заподіяні українському населенню, без попереднього визнання українцями кривд, заподіяних полякам. На це не було їхньої згоди.

Невдачі та труднощі не перешкоджали українській громаді робити подальші кроки. Важливо підкреслити виняткове, гідне подиву, захоплення їхньою рішучістю. 30 вересня 1992 року Головна управа Об'єднання Лемків звернулася до Президента Республіки Польща Леха Валенсі, спікера Сейму Вієслава Хшиновського та Прем'єр-міністра Республіки Польщі Ганни Сухоцької, вимагаючи визнання акції «Вісла» незаконною та надолужити заподіяні кривди. Це було мотивовано тим, що рішення про депортацію українців було прийнято декретом Політбюро ПОРП, тобто політичною партією, а не державним органом, а під рішенням Президії Ради Міністрів від 24 квітня 1947 р. – видніються лише підписи міністра національної оборони Міхала Жимерського та міністра громадської безпеки Станіслава Радкевіча. Підписи Прем'єр-міністра чи Віце-прем'єр-міністра відсутні та у протоколах засідань Президії Ради Міністрів не згадуються¹⁴.

Внаслідок відсутності належної реакції польської влади на українські постулати питання про акцію «Вісла» було висвітлено за кордоном. З ініціативи Об'єднання Лемків Конгрес Світової Федерації Лемків, який відбувся у Львові 9 жовтня 1993 р., направив листа президенту Л. Валенсі та Парламенту Республіки Польща з вимогою засудити акцію «Вісла» як несумісну з нормами міжнародного права та моральними принципами, анулювати декрети та задовольнити кривди жертвам акції, а також розробити державну програму етнічного відродження Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя¹⁵. У жовтні наступного року ці вимоги були відновлені товариствами, що діють в Україні «Лемківщина», «Надсяння» та «Холмщина»¹⁶.

З 14 червня 1994 року Управи Об'єднання Українців у Польщі і Об'єднання Лемків з Вроцлава звернулися спільно листом до спікера парламенту Юзефа Олексега і прем'єр-міністра Вальдемара Павляка, в якому підкреслили «систематичне ухилення влади III Республіки для задоволення потреб української національної меншини в Польщі.» Як найбільш важливі і термінові справи визначено осуд Акції «Вісла» і ліквідацію її наслідків, а також призупинення діяльності, спрямованої на «створення в Польщі окремого лемківського народу»¹⁷. Також надіслано звернення у Гельсінський Фонд Прав Людини у Варшаві з проханням про надання правової допомоги в розробці відповідних листів до відповідних «європейських політичних і правових структур.» У зверненні було зазначено, що «це остання спроба врегулювати свої власні сили, справи в країні, перш ніж повернутися в міжнародні організації: Світова федерація Лемків і організація захисту Лемківщини»¹⁸. З документів видно, що навколишнє середовище в

¹³ AZUwP, ZG ZUwP, Wspólne pismo ZK we Wrocławiu ZUwP i ZK we Wrocławiu ZŁ do premier H. Suchockiej w sprawie położenia ukraińskiej mniejszości narodowej w III Rzeczpospolitej z 14 września 1992 r.

¹⁴ AZŁ, ZG ZŁ. Pismo ZG ZŁ do prezydenta RP Lecha Wałęsy, marszałka Sejmu Wiesława Chrzanowskiego i premier RP Hanny Suchockiej w sprawie uznania akcji „Wisła” za bezprawną i spowodowania naprawienia krzywd zadanych skutkiem tej akcji z 30 września 1992 r.

¹⁵ «Nasze Słowo» z 14 listopada 1993 r.

¹⁶ Тамже, z 18 grudnia 1994 r.

¹⁷ AZUwP, ZG ZUwP. Wspólne pismo zarządów kół we Wrocławiu ZUwP i ZŁ do marszałka Sejmu J. Oleksego i premiera W. Pawłaka w sprawie systematyczne uchylenie się władz III RP od spełnienia postulatów ukraińskiej mniejszości narodowej w Polsce z 14 czerwca 1994 r.

¹⁸ Тамже, Wspólne pismo zarządów kół we Wrocławiu ZUwP i ZŁ do Helsińskiej Fundacji Praw człowieka w Warszawie w sprawie udzielenia pomocy prawnej w opracowaniu zażalenia do europejskich struktur polityczno-prawnych z 18 czerwca 1994 r.

центрі Вроцлава з Левом Гальом і Василем Шостом було найбільш радикальним не тільки в словесних формулюваннях, але і в пошуках допомоги міжнародних організацій.

10-11 листопада 1993 року в Горлицях відбувся II З'їзд Об'єднання Лемків. У зв'язку з наближення у Парламенті другого читання поправки до закону про ветеранів і репресованих делегати З'їзду направили петицію до спікера сейму Юзефа Олексега. В петиції зацитовано основні інформації про Центральний табір праці (ЦОП) в Явожно і утримуваних в ньому українців. Також було запропоновано підтримати заявку на отримання ветеранських прав колишніми в'язнями табору в Явожно, оскільки діяльність в цьому напрямку не увінчалася успіхом. Ініціатори сподівалися на те, що «на цей раз наші зусилля дадуть позитивний результат». З нагоди З'їзду відбулося засідання Президії Світової федерації лемків, на якому було адресовано лист президенту Л. Валенсі. В цьому листі перераховано цілий ряд пропозицій, що стосуються засудження і ліквідації наслідків акції «Вісла», в тому числі питання про колишніх в'язнів табору в Явожно. Цей лист також був адресований найвищим представникам польських державних органів¹⁹.

22-24 липня 1994 року учасники Лемківської Ватри звернулися з клопотанням до прем'єр-міністра Вальдемара Павляка, в якому висловили протест проти шляхів вирішення проблеми ліквідації наслідків акції «Вісла», в тому числі, компенсації за повернення майна у вигляді реприватизаційних ваучерів²⁰. Другого грудня парламент відхилив законопроект про реприватизацію. 10 листопада 1994 р. II З'їзд Лемківської Асоціації прийняв резолюцію, в якій висловлено протест проти планів створення Магурського заповідника, тому що це буде перешкоджати поверненню лісів для великої групи переміщених лемків²¹. Однак заповідник було створено. Ця дія влади була сприйнята українським середовищем як «підступна дія влади». Не вважалось на те, що створення національних заповідників є нормальним явищем, яке спрямоване на захист національних природних ресурсів. Незважаючи на позиції українського суспільства, можна стверджувати, що створення заповідника також захистило ліси, до яких була прив'язана українська спільнота. Взамін, згідно з законом про реприватизацію або іншим правовим регулюванням, українська спільнота могла вимагати відповідну компенсацію. 28 березня 1995 р. відбулась зустріч Маршалка Сейму Юзефа Зиха з представниками Об'єднання Українців у Польщі, Об'єднання Лемків та кількох депутатів. Тема зустрічі була пов'язана з ліквідацією наслідків акції «Вісла». Представники української громади негативно оцінили ідею заміни компенсації реприватизаційними ваучерами. Звернено увагу на необхідність та здатність повернути лемкам ліси, а також ознайомлено Маршалка про заходи для усунення наслідків акції «Вісли». Крім цього, було обговорено питання проблематики колишніх в'язнів табору в Явожно. Голова Об'єднання Лемків Василь Шлянта та Голова Об'єднання українців у Польщі Єжи Рейт висвітлили цю проблему в категоріях моралі та зазначили, що вирішення цієї проблеми не потребує серйозного видаткування з бюджету через незначну кількість колишніх ув'язнених, які ще живуть. Й. Зих. заявив, що ці питання будуть обговорюватися на засіданні коаліції. Ми не знаємо, чи Маршалек дотримав дане слово.

Через місяць 28 квітня у Вроцлаві керівні органи Об'єднання Українців у Польщі та Об'єднання Лемків у Вроцлаві направили спільного листа маршалку Й. Зиху, прем'єр-міністру Й. Олексеку, віце-прем'єр-міністру Гжегожу Колодці, міністру трансформацій власності Веславу Качмарку, Комітету з питань трансформацій власності та комітету із законодавства Сейму. В цьому листі висловлено невдоволення «хохольським танцем», який практикується польською політичною елітою навколо проблеми реприватизації. Також заявлено, що зусилля по відшкодуванню шкоди, завданої депортованому українському народові, не дали бажаних результатів і наполегливо вимагали повернути майно, у тому числі ліси. Причиною недостатнього вирішення цих проблем була названа «деградація сучасної польської політичної еліти тоталітарною партією – військово-поліцейським більшовицьким режимом у Польщі»²².

¹⁹ «Nasze Słowo» z 4 grudnia 1994 r.

²⁰ AZŁ, ZG ZŁ. Petycja uczestników Łemkowskiej Watry do premiera W. Pawlaka z 22-24 lipca 1994 r.

²¹ «Nasze Słowo» z 4 i 11 grudnia 1994 r.

²² AZUwP, ZG ZUwP, Wspólne pismo zarządów kół we Wrocławiu ZUwP i ZŁ wystosowały wspólne pismo do marszałka J. Zycha, premiera J. Oleksego, wicepremiera Grzegorza Kołotki, ministra Przekształceń Własnościowych Wiesława Kaczmarka oraz sejmowej Komisji Przekształceń Własnościowych i sejmowej Komisji Ustawodawczej w sprawie projektu ustawy reprivatyzacyjnej z 28 kwietnia 1995 r.

Питання ліквідації наслідків Акції "Вісла" також обговорювалося на зустрічах представників української громади з провідними українськими політиками під час їх офіційних візитів до Польщі. Збережена інформація показує, що у 1995 році це питання було презентовано Президенту України Леоніду Кучмі, Голові Верховної Ради України Олександрові Морозу та Прем'єр-міністру України Євгену Марчаку²³. Важко точно оцінити їх ефект. Вони не змусили польську владу працювати для задоволення вимог української меншини, але вони, безумовно, стали предметом польсько-українських переговорів щодо оцінки спільного минулого.

Були також зроблені спроби провести прямі переговори з Президентом та Прем'єр-міністром Польщі. Така спроба була зроблена в березні 1996 року, але не вдалася. Прем'єр-міністр Влодзімеж Цімошевич не знайшов часу зустрітися з представниками Об'єднання Українців у Польщі та Об'єднання Лемків. У цій ситуації учасники XIV Лемківської Ватри надіслали відкритого листа президенту, парламенту і прем'єр-міністру, в якому закликали до виправлення кривд, заподіяних акцією «Вісла»²⁴.

18 лютого 1997 року Стефан Гладик та Олександр Маслей з Об'єднання Лемків зустрівся з Омбудсманом з питань реприватизації, який обіцяв їм допомогу в індивідуальних зусиллях для повернення майна²⁵. 24 лютого Об'єднання Лемків також звернулось до Омбудсмена з проханням про моральну та правову оцінку діяльності органів державної влади в акції «Вісла» та оцінці її супутних правових актів. У своїй відповіді Омбудсмен заявив, що така оцінка не входить до його компетенції та зазначив, що «загальне вирішення проблеми можливого відшкодування потерпілим від акції «Вісла» може відбуватися лише за допомогою політичних рішень законодавчих органів держави. Це може статися, наприклад, під так званим законом про реприватизацію»²⁶.

Ще одним кроком на шляху засудження Акції «Вісла» став Конгрес українців у Польщі, який відбувся 5-6 квітня 1997 року у Варшаві. Його мета полягала в тому, щоб проявити присутність українців в Польщі, тобто підкреслити той факт, що акція «Вісла» не призвела до їхньої повної асиміляції, з одного боку, а з іншого - тиснути на польську владу до вирішення цієї наболілої для української громади проблеми²⁷. Слід зазначити, що в Конгресі взяли участь не тільки представники української громади, духовенство греко-католицької та православних церков, але й представники влади і політики з Польщі та України, а також представники української діаспори. Конгрес ухвалив ряд документів, в тому числі дотичні до акції «Вісла». У листі до президента А. Квасневського було сказано, що «Протягом п'ятдесяти років ми вимагали відшкодування за заподіяні нам кривди. Наші попередні зусилля були майже неефективними. Численні анонси представників вищих органів державної влади про позитивне рішення наших проблем не були реалізовані». Також Учасники конгресу домагались вирішення основних проблем українців у Польщі, а саме: а) повернення майна переміщеним особам або їхнім правонаступникам; б) надання Державою допомоги людям, які бажають повернутися на батьківщину; в) надання в'язням Центрального трудового табору в Явожно таких повноважень і прав як іншим жертвам сталінських репресій; г) повернення майна юридичним одиницям існуючих українських організацій; д) гідного поховання та вшанування пам'яті жертв війни та післявоєнного періоду, а також висловлено сподівання, що «до 50-річчя Акції «Вісла» влада Республіки Польща виправить історичну кривду, заподіяну громадянам української національності»²⁸. Той самий лист був також адресований прем'єр-міністру В. Цімошевичу²⁹. У

²³ Tamże, Zwit Hołownoji uprawy Objednannia ukrajinciw u Polsce z 7 czerwca 1993 po 21 czerwca 1996 roku z 22 czerwca 1996 r.

²⁴ AZŁ, ZG ZŁ. List otwarty uczestników XIV Łemkowskiej Watry do Prezydenta, Sejmu i Premiera w sprawie akcji «Wisła» z 19-21 lipca 1996 r.

²⁵ «Rzeczpospolita» z 19 lutego 1997 r.

²⁶ AZŁ, ZG ZŁ. Pismo RPO do ZŁ w sprawie moralnej i prawnej oceny działalności organów państwa w akcji «Wisła» z 9 maja 1997 r.

²⁷ R. Drodz, Dążenie ludności ukraińskiej do moralnego i prawnego potępienia akcji „Wisła” [w:] Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa, t. IV, cz. 1, pod red. S. Dudry, B. Halczaka, R. Drozda, I. Betko, M. Śmigela, Słupsk-Zielona Góra 2012, s. 73-81.

²⁸ Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 113. Pismo Kongresu Ukraińców w Polsce do prezydenta A. Kwaśniewskiego z 6 kwietnia 1997 r., s. 218-219.

²⁹ AZUwP, ZG ZUwP, Pismo Kongresu Ukraińców do premiera W. Cimoszewicza z 6 kwietnia 1997 r.

«Зверненні до депутатів Європарламенту та Сейму Республіки Польща» також був заклик засудити Акцію «Вісла»³⁰.

Після конгресу українська громада в Польщі очікувала на його результати. 23 червня 1997 року з ініціативи Міністерства внутрішніх справ і адміністрації відбулися у Варшаві зустрічі з представниками Лемківщини, які вимагали: визнання парламентом Акції «Вісла», як незаконної; організації зустрічі з губернаторами, щоб обговорити можливість реституції; Агентством Сільськогосподарської Власності зарезервувати землю для її повернення власникам та віднолення старих назв сіл та справжнього прізвища Нікіфора³¹. Проте вибори, а також катастрофічна повінь, яка затопила частину Польщі, не сприяли цьому і не були відповідним часом нагадувати про ці питання. Стало зрозуміло, що подальші можливості українців переконати засудити акцію «Вісла» у парламенті значно ослабли, що зазначив в інтерв'ю для «Наше слово» посол Української національності Мирослав Чех³². 10 серпня Другий Всесвітній конгрес українських Лемківських Організацій звернувся до вищих гілок влади України з проханням підтримати пропозиції щодо ліквідації наслідків акції «Вісла»³³.

Після того, як відбулись парламентські вибори і сформовано новий уряд, почалась робота над наступним, вже 15-им від 1991 року законопроектом реприватизації. Як вже було сказано, український народ розглядав повернення майна як один з засобів правового захисту від правопорушень. Тому Об'єднання Українців у Польщі на шпальтах газети «Наше слово» опублікувала розроблену Міністерством казначейства «Анкету дотичну до майна, придбаного державою». Проте, в коментарі до нього з боку секретаря Управління Об'єднання Українців у Польщі Петра Тими справу трактовано песимістично, посилаючись на факт систематичного продажу української землі Агентством сільськогосподарської власності Казначейства³⁴. 9 червня 1998 року проведено у Варшаві конференцію, організовану Сенатом РП і Міністерством Державного казначейства по реституції. Українську сторону представляв Стефан Гладик від Об'єднання Лемків, який у своїй промові наголосив на необхідності повернення лісів і вказав на дії місцевої влади щодо створення краєвидних парків, що унеможливило повернення лісових ділянок³⁵. Створювання цих парків не трактовано, як у випадку створення національних парків, в категоріях охорони природи.

Відсутність комплексних рішень викликало те, що деякі українці почали індивідуально звертатися за відшкодуванням в адміністративному порядку. Виявилось, що частина місцевої влади націоналізувала власність за постановою від 27 липня 1949 року з порушенням законів. У такому випадку було достатньо підтвердження воєводою такої неправильності рішень районної влади, щоб отримати право повернути майно на підставі рішення воєводи. Проте, місцева влада підходила до цього питання звичайним шляхом, не заглиблюючись у проблему та накопичуючи труднощі, і в кінцевому результаті приймала відмовні рішення. Це було пов'язано з тим, що чиновники чекали рішення щодо реприватизації зверху вниз, а також державні установи (наприклад, державні ліси) не бажали позбуватись майна, що перебувало у їхній власності. Така поведінка викликала скаргу Об'єднання Лемків до Генерального прокурора Польщі Ганни Сухоцької³⁶. Опісля, у вересні, на Економічному форумі в Криниці відбулося засідання представників Об'єднання Лемків з прем'єр-міністром Ю. Бузеком, під час якого обговорювалися питання реприватизації. Прем'єр-міністр звернувся з проханням про викладення запитів у письмовій формі, що було зроблено в наступні дні³⁷.

У січні 2001 року Сейм прийняв закон про реприватизацію, що передбачає компенсацію 50% вартості втраченої власності. Це рішення було позитивно прийнято учасниками 4-го з'їзду

³⁰ Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 114, Apel Kongresu Ukraińców w Polsce do posłów na Sejm RP z 6 kwietnia 1997 r.

³¹ AZŁ, ZG ZŁ. Problematyka ukraińskiej mniejszości narodowej z Łemkowszczyzny przedstawiona na spotkaniu zorganizowanym przez MSWiA w Warszawie 23 czerwca 1997 r.

³² „Nasze Słowo” z 8 lutego 1998 r.

³³ Tamże, z 21 września 1997 r.

³⁴ Tamże, z 15 lutego 1998 r.

³⁵ Tamże, z 21 czerwca 1998 r.

³⁶ AZUwP, ZG ZUwP, Skarga ZG ZŁ do prokuratora Generalnego RP H. Suchockiej na działalność administracji lokalnej z marca 1999 r.

³⁷ «Nasze Słowo» z 14 listopada 1999 r.

ОУвП, що відбувався 27-28 січня в Перемишлі. Тоді до парламенту було надіслано звернення з резолюцією про повернення майна українських громадських організацій, зокрема, Українського Народного дому у Перемишлі³⁸. Конгрес також звернувся до президента А. Квасневського, щоби він не ветував законопроект Сейму про реприватизацію³⁹. Однак, президентське вето не дало змоги вступити в силу закону про реприватизацію. У свою чергу, в серпні 2001 року парламент прийняв законопроект, без внесення змін, про збереження національного характеру стратегічних природних ресурсів країни, а президент підписав його. Таким чином, відновлення лісів de facto було заблоковано. Третього грудня 2001 р. в Усті Горлицькому відбулось засідання лемківської спільноти, яка направила петицію президенту Квасневському і прем'єр-міністр Л. Міллеру, в якій рішуче домогались «поваги і дотримання прав людини, включаючи право на приватну власність і повернення лісових ділянок в реальності, що водночас було б реструктуризацією гірських ферм, де протягом століть ліс є невід'ємною складовою частиною ферми»⁴⁰.

27 квітня 2000 року ОУвП та ОЛ оприлюднили спільний лист спікеру Сейму Мацею Плажинському. У ньому поінформовано, що громадяни Польщі української національності прийняли з визнанням той факт, що під час річниці Катині вперше були згадані «польські громадяни інших конфесій - офіцери і урядовці, які були в числі жертв радянських масових злочинів» і висловили надію, що «українські офіцери і солдати – захисники Польщі у вересні 1939 го року, що стали жертвами радянського терору в Польщі не залишаться забутими». Посилаючись на слова резолюції сейму до 60-річчя Катині, в якому говориться, що «парламент Польщі від імені польського народу, важко досвідчений злочинами геноциду нацистського і комуністичного, засуджує всі акти знищення, масові вбивства, депортацію і порушення прав людини», закликали взяти на себе ініціативу щодо виправлення кривд, завданих українському народові після Другої світової війни. Необхідним питанням було питання оцінки акції «Вісла» сеймом. Було також підкреслено, що «зволікання із засудженням масової депортації польських громадян української національності через узалежнення цього акту від відносин української Держави до мучеництва поляків на Волині для нас - громадян польської держави – є неприйнятно»⁴¹.

Постійні зусилля української громади щодо засудження акції «Вісла» принесли певний ефект. 18 квітня 2002 р. в Красичині на відкритті наукової конференції, присвяченій акції Вісла, організованій Інститутом національної пам'яті, було прочитано лист президента Александра Квасневського, який однозначно визнав, що «акція «Вісла» і ціла бездушна поведінка влади супроти українського населення повинна бути однозначно засуджена». Глава держави від імені Речипосполитої висловив «співчуття усім тим, хто постраждав внаслідок ганебних дій»⁴². Лист вписувався в рішення Сенату РП від 1990, що засуджувало акцію «Вісла» і відповідав спільній заяві Президентів України та Польщі від 1997р. про примирення, що наповнювало нас надією, що буде осуд акції «Вісла» і виправлення несправедливості.

22 квітня 2002 року президент ОУвП Мирон Кертичак на відкритті виставки «Акція «Вісла» у Державному архіві Варшави, в присутності міністра Бюро національної безпеки Марка Сівца, голови польсько-українського форуму Хенрика Вуйца і представників посольства України в Польщі нагадав про вимоги, висунуті Конгресом українців у Польщі в 1997 р.: запит реституції; надання державної допомоги тим, хто повернеться на свою батьківщину; надання колишнім в'язням табору в Явожно прав наданих жертвам сталінського режиму; відшкодування частини майна юридичним особам, що сьогодні є українськими організаціями та право на пам'ять жертв братовбивчої польсько-української боротьби»⁴³.

³⁸ Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 192, Posłanie uczestników IV Zjazdu ZUwP do Sejmu RP z 28 stycznia 2001 r., s. 352.

³⁹ Tamże, dok. 193, List IV Zjazdu ZUwP do prezydenta A. Kwaśniewskiego z 28 stycznia 2001 r., s. 353.

⁴⁰ AZŁ, ZG ZŁ. Petycja uczestników spotkania społeczności łemkowskiej do Prezydenta i Premiera z 3 grudnia 2001 r.

⁴¹ Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 182, Pismo ZUwP i ZŁ do marszałka Sejmu RP M. Płażyńskiego w sprawie zasadzenia akcji „Wisła” z 27 kwietnia 2000 r., s. 331-332.

⁴² «Nasze Słowo» z 28 kwietnia 2002 r.

⁴³ Tamże, z 5 maja 2002 r.

6 лютого 2003 року ОЛ направила листа голові Бюро національної безпеки Мареку Сівку та голові Національного комітету з питань національних меншин та етносів Геновефі Вісьньовській з проханням запропонувати прем'єру Лешку Міллеру вирішити питання про одноразову допомогу чи іншу форму компенсації колишнім в'язням табору в Явожному⁴⁴. Відповідне рішення з цього питання також було прийнято 29 листопада 2003 року на 5-му з'їзді ОЛ, в якому поставлено вимогу до влади виплатити компенсації колишнім в'язням табору в Явожному⁴⁵. З'їзд також підтвердив необхідність, перш ніж Польща приєднається до Європейського Союзу, владі Польщі негайно вирішити проблеми, що постали унаслідок депортації українців у 1944-1952 роках⁴⁶. Остаточо 27 квітня 2004 року уряд ухвалив виплатити щомісячні спеціальні пенсії колишнім в'язням Явожно, які не були засуджені судом.

Зусилля української громади, спрямовані на засудження акції «Вісла», а отже, на виправлення кривд, завданих у той період, не були досягнуті. Головна причина полягала у сприйнятті більшістю політиків акції «Вісла» не як наслідку національної політики тодішньої комуністичної влади, а лише як результат боротьби з УПА. Було визнано, що акція «Вісла» була однією з елементів польсько-українського конфлікту і її можливе засудження повинно було відбутися після того, як українська влада засудить вбивство поляків. Така позиція призвела до того, що реалізація постулатів української меншини в Польщі у сфері відшкодування кривд залежить від позиції та діяльності сусідньої держави.

References

1. Archiwum Zjednoczenia Łemków (AZŁ), ZG ZŁ, Pismo grupy mieszkańców Łemkowszczyzny do Senackiej Komisji Praworządności i Praw Człowieka w sprawie położenia ludności ukraińskiej z 21 listopada 1989 r.
2. AZŁ, ZG ZŁ, Pismo Komitetu Łemkowskiego do Sejmu RP z postulatami społeczności ukraińskiej z Łemkowszczyzny z 5 kwietnia 1990 r.
3. AZŁ, ZG ZŁ. Apel do Sejmu i Rządu III Rzeczypospolitej Polskiej uczestników X Łemkowskiej Watry. Zdynia' 92 z 24-26 lipca 1992 r.
4. AZŁ, ZG ZŁ. List otwarty do prezydenta Lecha Wałęsy, marszałka Sejmu Wiesława Chrzanowskiego i premiera Jana Olszewskiego w sprawie położenia społeczności ukraińskiej z 7 grudnia 1991 r.
5. AZŁ, ZG ZŁ. List otwarty uczestników XIV Łemkowskiej Watry do Prezydenta, Sejmu i Premiera w sprawie akcji «Wisła» z 19-21 lipca 1996 r.
6. AZŁ, ZG ZŁ. Petycja uczestników Łemkowskiej Watry do premiera W. Pawłaka z 22-24 lipca 1994 r.
7. AZŁ, ZG ZŁ. Petycja uczestników spotkania społeczności łemkowskiej do Prezydenta i Premiera z 3 grudnia 2001 r.
8. AZŁ, ZG ZŁ. Pismo RPO do ZŁ w sprawie moralnej i prawnej oceny działalności organów państwa w akcji «Wisła» z 9 maja 1997 r.
9. AZŁ, ZG ZŁ. Pismo ZG ZŁ do prezydenta RP Lecha Wałęsy, marszałka Sejmu Wiesława Chrzanowskiego i premier RP Hanny Suchockiej w sprawie uznania akcji „Wisła” za bezprawną i spowodowania naprawienia krzywd zadanych skutkiem tej akcji z 30 września 1992 r.
10. AZŁ, ZG ZŁ. Pismo ZŁ do G. Wiśniowskiej i M. Siwca w sprawie rekompensat dla «Jaworzniaków» z 6 lutego 2003 r.
11. AZŁ, ZG ZŁ. Problematyka ukraińskiej mniejszości narodowej z Łemkowszczyzny przedstawiona na spotkaniu zorganizowanym przez MSWiA w Warszawie 23 czerwca 1997 r.
12. AZŁ, ZG ZŁ. Uchwała V Zjazdu Zjednoczenia Łemków z 29 listopada 2003 r.
13. AZUwP, Zarząd Główny ZUwP (zespół nieuporządkowany), Pismo I zjazdu ZUwP do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie położenia mniejszości ukraińskiej z 25 lutego 1990 r.
14. AZUwP, ZG ZUwP, Pismo Kongresu Ukraińców do premiera W. Cimoszewicza z 6 kwietnia 1997 r.

⁴⁴ AZŁ, ZG ZŁ. Pismo ZŁ do G. Wiśniowskiej i M. Siwca w sprawie rekompensat dla «Jaworzniaków» z 6 lutego 2003 r.

⁴⁵ AZŁ, ZG ZŁ. Uchwała V Zjazdu Zjednoczenia Łemków z 29 listopada 2003 r.

⁴⁶ Tamże.

15. AZUwP, ZG ZUwP, Skarga ZG ZŁ do prokuratora Generalnego RP H. Suchockiej na działalność administracji lokalnej z marca 1999 r.

16. AZUwP, ZG ZUwP, Wspólne pismo zarządów kół we Wrocławiu ZUwP i ZŁ wystosowały wspólne pismo do marszałka J. Zycha, premiera J. Oleksego, wicepremiera Grzegorza Kołotki, ministra Przekształceń Własnościowych Wiesława Kaczmarska oraz sejmowej Komisji Przekształceń Własnościowych i sejmowej Komisji Ustawodawczej w sprawie projektu ustawy reprivatyzacyjnej z 28 kwietnia 1995 r.

17. AZUwP, ZG ZUwP, Wspólne pismo ZK we Wrocławiu ZUwP i ZK we Wrocławiu ZŁ do premiera H. Suchockiej w sprawie położenia ukraińskiej mniejszości narodowej w III Rzeczypospolitej z 14 września 1992 r.

18. AZUwP, ZG ZUwP. Wspólne pismo zarządów kół we Wrocławiu ZUwP i ZŁ do marszałka Sejmu J. Oleksego i premiera W. Pawlaka w sprawie systematyczne uchylanie się władz III RP od spełnienia postulatów ukraińskiej mniejszości narodowej w Polsce z 14 czerwca 1994 r.

19. Centralny Obóz Pracy w Jaworznie, a dokładnie podobóz ukraiński, został utworzony w kwietniu 1947 r. Osadzono tam bezprawnie ponad 3,8 tys. osób, których podejrzewano o związki z UPA. W wyniku tortur psychicznych i fizycznych życie straciło tam co najmniej 162 osoby. Prokuratura Wojewódzka w Katowicach ustaliła, że na więźniach ukraińskich w tym obozie popełnione zostały zbrodnie przeciwko ludzkości. Obóz istniał do wiosny 1949 r..

20. Drodz, R. (2012). Dążenie ludności ukraińskiej do moralnego i prawnego potępienia akcji „Wisła” [w:] Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa, t. IV, cz. 1, pod red. S. Dudry, B. Halczaka, R. Drozda, I. Betko, M. Śmigela, Słupsk-Zielona Góra, s. 73-81.

21. Fedorowicz, K. (2004). Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999, Poznań, s. 47;

22. I Zjazd Objednannia ukrajinciw u Polsce (Warszawa, 24-25 lutego 1990). Dokumenty, upor. B. Maciejewycz, dok. 1. Prohramna deklaracja, Warszawa 1990, s. 9-11.

23. List IV Zjazdu ZUwP do prezydenta A. Kwaśniewskiego z 28 stycznia 2001 r., s. 353.

24. «Nasze Słowo» z 11 grudnia 1994 r.

25. «Nasze Słowo» z 14 listopada 1993 r.

26. «Nasze Słowo» z 14 listopada 1999 r.

27. «Nasze Słowo» z 28 kwietnia 2002 r.

28. «Nasze Słowo» z 4 grudnia 1994 r.

29. «Nasze Słowo» z 8 lutego 1998 r.

30. Pismo I Zjazdu ZUwP do Sejmu RP sprawie likwidacji skutków akcji „Wisła” z 25 lutego 1990 r.

31. Projekty uchwały sejmowej potępiającej akcję «Wisła» (1997). [w:] Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji "Wisła" 1947 roku. Pod red. W. Mokrego, Kraków, s. 253-256.

32. Rzeczpospolita» z 19 lutego 1997 r.

33. Wspólne pismo zarządów kół we Wrocławiu ZUwP i ZŁ do Helsińskiej Fundacji Praw człowieka w Warszawie w sprawie udzielenia pomocy prawnej w opracowaniu zażalenia do europejskich struktur polityczno-prawnych z 18 czerwca 1994 r.

34. Związek Ukraińców w Polsce w dokumentach z lat 1990-2005, opr. R. Drodz, dok. 6, Uchwałą senatu RP potępiająca akcję „Wisła” z 3 sierpnia 1990, Warszawa 2010, s. 21.

35. Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 182, Pismo ZUwP i ZŁ do marszałka Sejmu RP M. Płażyńskiego w sprawie zasadzenia akcji „Wisła” z 27 kwietnia 2000 r., s. 331-332.

36. Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 113. Pismo Kongresu Ukraińców w Polsce do prezydenta A. Kwaśniewskiego z 6 kwietnia 1997 r., s. 218-219.

37. Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 114, Apel Kongresu Ukraińców w Polsce do posłów na Sejm RP z 6 kwietnia 1997 r.

38. Związek Ukraińców w Polsce..., dok. 192, Poślanie uczestników IV Zjazdu ZUwP do Sejmu RP z 28 stycznia 2001 r., s. 352.

39. Zвіт Hołownoji uprawy Objednannia ukrajinciw u Polsce z 7 czerwca 1993 po 21 czerwca 1996 roku z 22 czerwca 1996 r.